

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ДОВКІЛЛЯ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 471 групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми «Дошкільна освіта»

Шапка Валентина Анатоліївна

Керівник к.пед.н. Цюпак І.М.
Рецензент директорка Херсонського
закладу дошкільної освіти №76
Херсонської міської ради Устимова О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку	6
1.1. Сутність понять «довкілля», «соціальне довкілля».....	6
1.2. Зміст знань дітей старшого дошкільного віку про соціальне довкілля: аналіз програмного забезпечення	8 12
1.3. Методи ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям.....	16
РОЗДІЛ 2. Методичні засади формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку	16
2.1. Специфіка використання форм ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям у освітньому процесі...	18 20
2.2. Визначення рівня сформованості знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку	26 28 31
2.3. Педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку	31
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ	
ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	
Додаток А. Терміни і фундаментальні поняття, що становлять основу методики ознайомлення дітей з довкіллям (за Богуш А., Гавриш Н.).....	35

Додаток Б. Показники компетентності дитини шостого(сьомого) року життя за програмою розвитку дитини «Я у світі» у освітній лінії «Дитина в соціумі».....	36
Додаток В. Показники компетентності дитини старшого дошкільного віку за напрямком «Формування основ духовно-моральних якостей» у програмі розвитку «Українське дошкілля» в освітній лінії «Дитина в соціумі».....	38 41
Додаток Д. Характеристика змістових напрямів парціальної програма «Вчимося жити разом».....	42
Додаток Ж. Базовий компонент дошкільної освіти: освітній напрямок «Дитина в соціумі».....	44
Додаток З. Опитувальник для фіксації результатів бесіди на тему «Соціальна компетенція».....	46
Додаток К. Вірші, загадки для дошкільників про вербальні етикетні формули.....	
Додаток Л. Вправи для формування вміння встановлювати контакт із однолітком.....	
Додаток М. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	

ВСТУП

Сучасне соціальне замовлення у системі дошкільної освіти полягає в підготовці творчих, міркуючих і соціально адаптованих людей. У міру освоєння культурних, моральних правил і закономірностей суспільного життя відбувається соціальний розвиток дітей, здатність оцінювати власні вчинки, ефективно взаємодіяти з навколишніми.

Суспільство розглядає освіту як засіб безпечного й комфортного існування особистості в сучасному світі, як спосіб саморозвитку особистості. У цих умовах, відбувається зміна пріоритетів в освіті, стає можливим посилення його культуро утворювальної ролі, з'являється ідеал людини яка володіє розумовою, етичною, естетичною, суспільно-духовною культурою. Дослідження питань ознайомлення дітей з навколишнім світом, соціальним довкіллям займаються науковці Богуш А., Гавриш Н., Лещук Г., Карнаух Л., Ковалевська Н. Особливу увагу в останні роки вчені приділяють соціокультурному аспекту виховання дитини, саме увагу науковців зосереджено на вивченні проблеми використання соціального середовища, як засобу формування компетентностей дитини дошкільного віку.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку є одним з перспективних й ґрунтується на засадах інтегрованого підходу пізнання навколишнього світу та спирається на події з суспільного життя.

Мета дослідження – науково обґрунтувати педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку.

Для вирішення мети дослідження були сформовані такі **завдання**:

1. Розкрити теоретичні основи формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку.
2. З'ясувати специфіку використання форм ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям у освітньому процесі.
3. Дібрати діагностичний інструментарій визначення рівня

сформованості знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

4. Схарактеризувати педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку.

У процесі дослідження використано такі методи: *теоретичні* – вивчення та аналіз педагогічної, методичної літератури та освітніх програм з метою з'ясування термінологічного поля дослідження, визначення змісту знань про соціальне довкілля дітей старшого дошкільного віку; *емпіричні* – аналіз нормативних документів, програм, вивчення навчально-методичної документації, для з'ясування змісту знань про соціальне довкілля дітей старшого дошкільного віку; визначення рівнів, критеріїв та показників сформованості знань про соціальне довкілля дітей старшого дошкільного віку.

Практична значущість дослідження: підібрано діагностичний інструментарій визначення рівня сформованості знань про соціальне довкілля дітей старшого дошкільного віку. Визначено педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку та сформовано методичні рекомендації з ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, результати дослідження обговорювалися під час виступу на засіданні кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти педагогічного факультету Херсонського державного університету.

Структура кваліфікаційної роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ДОВКІЛЛЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність понять «довкілля», «соціальне довкілля»

Сучасна людина оточена найрізноманітнішими явищами, багато з яких здійснюють на неї значний вплив. Але найголовніше, що варто виділити з оточення людини - це соціальне довкілля. Соціальним довкіллям ми можемо назвати те, що оточує особистість у соціальному житті - це прояв суспільних відносин щодо самої людини. Важливо розуміти, що соціальне довкілля обумовлене явищами, що виникають у суспільстві.

Вважаємо за потрібне з'ясувати сутність головних понять дослідження, таких як «довкілля» та «соціальне довкілля». Так, у словнику української мови надано тлумачення феномену «довкілля» в різних аспектах, проаналізувавши наявні визначення, пропонуємо одне, що більш широко розкриває сутність дефініції, а саме: «навколишнє середовище у відношенні до особи чи групи осіб, які в ньому перебувають. Поняття «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» найбільш широко визначено у ст. 293 Цивільного кодексу України. І хоча визначення самого терміну «довкілля» в статті відсутнє, з її змісту вбачається, що довкілля — це все, з чим стикається людина в процесі свого існування: природне середовище, предмети використання та вжитку, умови повсякденного існування тощо (Форум права, 2010, № 1)» [16].

Підтвердженням аргументованого визначення є дослідження А.Богущ та Н.Гавриш, у якому в повній мірі надано тлумачення феномену «довкілля». Авторами зазначено таке узагальнене визначення: «Довкілля у широкому розумінні цього слова - це вся наша планета Земля, це Космос, це все те, що певним чином впливає і визначає

життєвий цикл людини як біологічної і соціальної істоти. У вузькому розумінні, це поняття визначає конкретне середовище, що оточує дитину безпосередньо (природне, предметне, соціальне)» [3, с. 11-12].

Так, як і зазначено у словнику української мови - «довкілля: природне середовище, предмети використання та вжитку, умови повсякденного існування тощо» так і погляди А.Богуш та Н.Гавриш розмежують це поняття на «середовище: природне, предметне, соціальне». У додатку А наведено терміни і фундаментальні поняття, що становлять основу методики ознайомлення дітей з довкіллям як науки та розкривають основні складові довкілля.

Основою нашого дослідження є поняття «соціальне довкілля», прокоментуємо наукове бачення цього поняття визначене А.Богуш та Н.Гавриш: «це система взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі; це люди, суспільство, певна спільнота, соціальне довкілля люди створюють самі за певними законами і нормами спілкування; це суспільні матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості» [3, с. 12].

Під час аналізу наукової літератури помічено, що проблемі вивчення не присвячено значних наукових досліджень, проте поряд з визначенням «соціальне довкілля» науковцями подано трактування поняття «соціальне середовище», яке знайшло більш ґрунтовне відображення у наукових дослідженнях Карнаух Л. [6], Ковалевська Н. [7], Лещук Г. [8].

У дослідженні Карнаух Л. розкрито зміст поняття «соціальне середовище» у різних аспектах. Так, автор подає визначення поняття зі словника-довідника: «соціальне середовище – це суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину, забезпечують її існування, формування і діяльність» [6, с. 110]. Нашому дослідженню імponує більш вузьке визначення науковця «середовище, яке безпосередньо оточує дитину і тим самим впливає на її розвиток, формування

характеру, інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій тощо» [6, с. 111].

Як вказує у своєму дослідженні Ковалевська Н.: «поняття «соціальне середовище» не має однозначного тлумачення». Однак автор коментує визначення Павелкова Р., який вказує, що «соціальне середовище становить єдність таких складових: макросередовища (суспільства як певної соціально-політичної, соціально-економічної та ідеологічної системи), мезосередовища (національно-культурних, соціальних особливостей регіону), мікросередовища (безпосереднього середовища життєдіяльності дитини: сім'ї, сусідів, групи однолітків, культурних, навчально-виховних закладів) [7, с. 110]. Характеристика та зміст цих складових розкрито у дослідженні А.Богущ та Н.Гавриш [3, с. 13-15].

У дослідженні Воскобойник О та Цюпак І. вказано на «необхідність організації життя дитини за умови, яка б дозволила найбільш адекватно безболісно пристосуватися до нових умов дошкільного закладу, а вихователям розвивати її можливості, активно включатися в нові умови соціального середовища, забезпечувати адаптивну підготовку особистості - тобто формувати вміння і навички пристосування, які індивід набуває у процесі життєдіяльності» [18, с. 471-472].

Отже, можна стверджувати, що сприйняття дитиною соціального довкілля, чи як науковці вказують, соціальне середовище засноване на уявленнях дитини про базові цінності навколишнього світу, які формуються на етапах первинної соціалізації й оволодінні елементами культурної спадщини ще в ранньому віці.

1.2. Зміст знань дітей старшого дошкільного віку про соціальне довкілля: аналіз програмного забезпечення

У сучасній теорії освіти на перше місце виступає формування ключових компетентностей. Компетентність дитини дошкільного віку -

одна з базових характеристик особистості. Вона містить у собі соціальну, комунікативну й інтелектуальну характеристики.

Для розкриття зміст знань дітей старшого дошкільного віку про соціальне довкілля проаналізуємо програмного забезпечення освітнього процесу. Для аналізу обрано програм, які часто використовують заклади дошкільної освіти та рекомендовані МОН України: «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Дитина».

Зміст знань про соціальне довкілля представлено у інваріантній складовій програми розвитку дитини від народження до шести років «Я у світі» [20, с. 274-281] у освітній лінії «Дитина в соціумі» у напрямках «Сім'я, родина», «Інші люди», «Дитяче товариство», «Об'єднання людей». У додатку Б подано передбачені програмою показники компетентності дитини шостого (сьомого) року життя на кінець дошкільного віку, а саме знання та уміння за вказаними напрямками та сформованість базових якостей: людяність, працелюбність, самостійність, справедливість, самовладання, відповідальність.

Так само, як і у програмі розвитку «Я у світі» так і у програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» [2, с. 181-192] зміст знань про соціальне довкілля розкрито в освітній лінії «Дитина в соціумі», проте на відміну від попередньої програми зміст роботи з дітьми старшого віку структуровано за такими напрямками: формування основ духовно-моральних якостей, основи правової культури, народознавство.

Напрямок «Формування основ духовно-моральних якостей» у програмі містить такі складові [2, с. 182-185]: духовне виховання, сім'я, родина, ставлення до ровесників та інших дітей, спілкування, культура в побуті, поведінка у громадських місцях, формування почуття гумору.

Напрямок «Основи правової культури» у програмі розкриває знання про основні права дитини [2, с. 185-188]: право на життя, сім'ю, ім'я, житло, харчування, освіти, медичну допомогу, відпочинок, власну

думку, право на захист від фізичного та психологічного насилля.

Напрямок «Народознавство» представлено знаннями про [2, с. 188-192]: сім'ю, родинні традиції, українська оселя, рідний край, народний одяг, ігри та українська народна іграшка, календарно-обрядова свята, українська національна кухня, народні ремесла.

У додатку **В** подано змістове наповнення напрямку «Формування основ духовно-моральних якостей».

Поряд з комплексними освітніми програмами вважаємо за доцільне проаналізувати парціальні програми з напрямку проблеми дослідження.

Вихователем-методистом Сергєєвою І. було розроблено парціальну програму «Маленькі дослідники» для дітей дошкільного віку [14]. Автором зазначено, що «реалізація програми забезпечує оптимальні інтелектуальні навантаження з метою повноцінного пізнавального розвитку дитини дошкільного віку».

Освітній матеріал розділів програми Сергєєвою І. розподілений за напрямками та тематикою досліджень: «1. Нежива природа: повітря, ґрунт, вода, світло, тепло, звук, вага, електрика тощо. 2. Жива природа: рослини, тварини, характерні особливості існування тощо. 3. Людина: своєрідність будови та функцій організму людини. 4. Рукотворний світ: різноманітність матеріалів та їхні властивості» [14, с. 12]. Проте, аналіз програми засвідчив, що у напрямку «Людина» формування знань базується на своєрідності будови та функцій організму людини й не розкриває соціальну складову.

Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» розроблена Піроженко Т. та Хартман О. складається зі змістових напрямів: «Простір, дружній до дитини», «Я та інші люди», «У злагоді та radoщах творимо добрі справи», «Ми поруч із тобою» (за додатковою програмою) [10]. У додатку **Д** подано коротку характеристику кожного

змістового напрямку програми. Авторами програми зазначено, що кожний зі змістових напрямів може бути реалізований послідовно або одночасно.

Загальною метою створення програми та апробації, яка засвідчила її результативність, за визначенням Піроженко Т. та Хартман О., є «розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку, яка має сформовані необхідні життєві навички позитивної ефективної взаємодії з близьким оточенням та може адаптуватися і творчо застосувати їх у нових ситуаціях, у ситуаціях невизначеності або непорозуміння з іншими, роблячи вибір щодо своїх дій на основі морально-вольових якостей та цінностей, організованості, дисциплінованості, самостійності, відповідальності, наполегливості в досягненні позитивних цілей» [10, с. 8-9].

Отже, оскільки суспільство є відкритою й до того ж системою, що адаптує, його функції можуть бути адекватно зрозумілі тільки в контексті його взаємодії з навколишнім оточенням.

Не можна залишити поза увагою аналіз оновленого Базового компоненту дошкільної освіти (2021 р.) [1] щодо знань дитини про соціальне довкілля. Окреслена проблема представлена освітнім напрямом «Дитина в соціумі», у якому заплановано формування соціально-громадянської компетентності.

Результатом сформованості якої є «ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав і прав інших, наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінь дотримуватись цих правил в соціально-громадянському просторі, а також ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур» [1].

У додатку **Ж** подано повне наповнення освітнього напрямку «Дитина в соціумі», де схарактеризовано емоційно-ціннісне ставлення,

сформованість знань, навички, участь батьків.

Отже, аналіз комплексних освітніх програми «Я у Світі», «Українське дошкілля», парціальних програм «Маленькі дослідники», «Вчимося жити разом» та оновленого Базового компоненту дошкільної освіти засвідчив наявність подібності та деякі значні змістові розбіжності у зміст знань дітей старшого дошкільного віку про соціальне довкілля. Так, серед спільних напрямків можна виокремити: «власне Я» «дитина-родина», «дитина-інші люди», «дитина-інші діти». Відмінне, що привертає увагу та може стати ідеєю нових практичних пошуків та використання у освітньому процесі закладу дошкільної освіти: формування почуття гумору.

1.3. Методи ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям

Для нормального розвитку дитини, спокійного й організованого поведінки величезне значення мають оточення, яке складовою соціального довкілля. Для того щоб ефективно проводити в закладі дошкільної освіти роботу з ознайомлення з соціальним довкіллям необхідно вивчити й підібрати зміст реалізації освітнього процесу, продумати планування, розробити заняття й інші заходи, згідно віку дітей. Відбір матеріалу й організація роботи повинні бути спрямовані на максимальну реалізацію тих можливостей дитини, які формуються й проявляються в специфічні для неї видах діяльності (гра, спілкування, предметно-практична діяльність).

Проте, як відомо «у сфері дидактики особливу роль відіграє метод навчання, в якому поєднується спосіб діяльності того, хто навчає, і спосіб навчальної діяльності дитини» [11, с. 388]. Саме тому, щоб знання дітей були міцно сформовані потрібно використовувати різноманітні методи.

У педагогіці та методиці виділяються наочні, практичні й словесні

методи роботи. Поніманська Т. наголошує, що « опанування знань про навколишню дійсність вимагає передусім зорового, слухового та інших видів сприймання, а отже, наочних і практичних методів. Осмислення матеріалу забезпечують бесіда, пояснення, розповідь, тобто словесні методи» [11, с. 388].

Про доцільність використання загальнопедагогічних методів наголошували Богуш А., Гавриш Н. й виділили суто методичні методи ознайомлення з довкіллям [3, с. 126-247].

До наочних методів відносять насамперед спостереження за об'єктами і явищами соціального світу. Спостереження може бути безпосереднім і опосередкованим.

Безпосереднє спостереження - це почуттєве пізнання й сприйняття якого-небудь об'єкта або явища у всьому різноманітті його прояву. Метод безпосереднього спостереження застосовується в ряді занять, проведених у закладі дошкільної освіти, на прогулянках, екскурсіях по рідному місту (селищу), у вільній діяльності, при спостереженні взаємин людей у різних ситуаціях спілкування.

Опосередковане спостереження - це сприйняття якого-небудь об'єкта через його художнє зображення - іграшку або картинку. Опосередковане спостереження рекомендується у випадках, коли реальні події суспільного життя неможливо представити дітям для безпосереднього спостереження, наприклад, через міркування безпеки. У таких випадках для наочності звертаються до ілюстративного й художнього матеріалу, макетів, піктограм і ін. Ілюстративне зображення предметів використовують у роботі й після того, як діти познайомилися з реальними подіями соціального світу в природніх умовах (на екскурсії, у родині) з метою закріплення вивченого матеріалу.

Не менш широко застосовуються на заняттях у закладі дошкільної освіти практичні й словесні методи.

До практичних методів можна віднести дидактичні ігри,

спрямовані на закріплення уявлень про об'єкти соціального світу. Використання на заняттях і у вільній діяльності таких ігор підвищує в дітей мотивацію до засвоєння програмного матеріалу по ознайомленню з життям суспільства. У дидактичній грі пізнавальні завдання взаємозалежні з ігровими, тому в неї необхідно включати елементи цікавості (сюрпризи, пошук, відгадування). Поряд з дидактичними іграми використовуються вправи з дидактичними матеріалами, а також словесні дидактичні гри. Останні формують у дітей слухову увагу, фонематичне сприйняття, розвивають виразність мовлення. Придбані в процесі дидактичної гри навички соціальної взаємодії переносяться в самостійну діяльність дітей.

Словесні методи - розповіді педагога, бесіди, елементи художнього спілкування, читання художніх творів.

Розповідь педагога про різні соціальні ситуації і явища збагачує й розширює знання дітей; він знайомить із об'єктами і явищами соціальному життя, недоступними для спостереження. У ході розповіді педагог акцентує увагу дітей на значимих подіях суспільного життя, їх деталях, особливостях проявів.

Бесіда складається з питань педагога й відповідей дітей. Вона повинна стимулювати дітей на зіставлення фактів, установлення причинно-наслідкових зв'язків різних явищ соціального життя. Бесіда може бути у вступній, підсумковій або пов'язана із отриманням нових знань.

Елементи художнього спілкування - дитячі імпровізації, ігри зі словом і звуком (римування, звуконаслідування, веселі діалоги, словесні асоціації тощо). Цей вид ознайомлення із соціальним світом припускає завдання, у яких діти проявляють своє особисте відношення до навколишніх, фантазують, використовують різні виразні засоби. До засобів художнього спілкування можна віднести комунікативно-лінгвістичні ігри, креативні ігри, спрямовані на розвиток мовленнєвої

творчості дітей, вирішення і розігрування проблемних ситуацій.

Читання художніх творів необхідно вміло поєднувати з безпосереднім і опосередкованим спостереженням. Художні твори роблять сприйняття дітей більш яскравим, викликають більший інтерес до спостереження за подіями і явищами громадському життю. З художніх творів (казок, віршів, розповідей) діти одержують важливі відомості про взаємини людей, здобувають опосередкований досвід соціальної взаємодії, знайомляться з моральними якостями персонажів. У дітей виховується емоційне відношення до різних ситуацій соціальної взаємодії, почуття співпереживання персонажам літературних творів.

Таким чином, завдяки спеціально організованому процесу ознайомлення дошкільників із соціальним світом відбувається залучення дитини до загальнолюдських цінностей, установлення початкових відносин із суспільством. Дитина поступово вчиться приміряти на себе певну соціальну роль, включається в соціальні процеси й взаємини, у неї з'являється довільність соціальної діяльності, за допомогою чого вона реалізує власні соціальні потреби.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ДОВКІЛЛЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Специфіка використання форм ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям у освітньому процесі

Дошкільний вік - найважливіший етап у розвитку особистості, це період первісної соціалізації особистості, введення дитини у світ культури, становлення загальнолюдських цінностей, установлення початкових відношень із провідними сферами життя. Неповторні особливості психічного, фізичного й соціального розвитку проявляються у своєрідності способів і форм пізнання й діяльності дошкільника.

Традиційно в закладах дошкільної освіти використовуються наступні форми роботи з ознайомлення із соціальним світом.

Заняття – важливий компонент системи освіти [12, с. 112]; основна форма ознайомлення дошкільників із соціальним світом. Заняття - це насамперед спілкування педагога з дітьми, під час якого дошкільники дізнаються про правила взаємодії людей у різних життєвих ситуаціях. На заняттях відбувається повідомлення нових знань про суб'єкти соціального світу; уточнення, закріплення, узагальнення й систематизація наявних знань. Так, Богуш А. та Гавриш Н. розкривають сучасні підходи до таксономії навчально-розвивальних занять з дітьми [3, с. 101-119].

Взаємодія дітей і педагога на заняттях дозволяє планувати спільні дії, визначати свій внесок у спільну справу, погоджувати свої дії з іншими, переживати груповий успіх як свій власний. Це дозволяє дітям випробувати відчуття своєї приналежності до групи, почуття спільності й згуртованості. Заняття тісно пов'язані з іншими формами роботи.

Екскурсії. Найчастіше це знайомство з різними соціальними інститутами (ясла, дитячий садок, школа, будинок), професіями в

природніх умовах - в освітніх і суспільних закладах.

Як зазначає у своєму дослідженні Пацалюк І. «екскурсія повинна задовольнити духовні, естетичні, інформаційні потреби» дитини [9, с. 179]. На екскурсіях діти, сприймаючи соціально значимі об'єкти і явища, навчаються емоційно реагувати на них. У результаті вони повніше сприймають навколишній соціальний світ, контакти з ним стають більш гармонічними.

Щоденні прогулянки. Про важливість та освітню цінність прогулянок зазначено у добутку М. Черкасової. Автором акцентовано увагу на тому, що прогулянка сприяє збагаченню знань про різноманітні явища, а також сприяє розвитку уваги, пам'яті, уяви [13]. На ділянці дитячого садка педагог організує щоденні спостереження за працею дорослих, наприклад двірника, за сезонними змінами в його роботі (збирання снігу, прибирання території від листя та ін.). Систематичні спостереження сприяють розвитку аналітико-синтетичної діяльності в дітей. Під час прогулянки педагог учить дітей правилам спілкування, допомагає вирішувати конфліктні ситуації. При цьому важливо поставити дитину в ситуацію самостійного вибору поведінкової реакції. Дитина має навчитися погоджувати свої бажання із правилами й законами суспільства. І тут необхідна позитивна оцінка педагога і його постійна увага до позитивних учинків дітей.

Гра. Захарова Н. зазначає, що «виховні можливості гри сприяють введенню дитини в різні сфери людського життя (моральну, інтелектуальну, емоційну, соціальну тощо)» Автором зазначено, що «різноманітні за змістом, формою ігри знайомлять дітей з реальністю, забезпечують засвоєння соціального досвіду у вигляді знань, умінь, навичок, моральних норм і правил поведінки» [5, с. 44].

В ігровій діяльності розвивається й диференціюється рольова взаємодія й поведінка, усе різноманіття соціальних відносин. У грі дитина вчиться додержуватися певним правил поведінки, які надалі

переносяться в повсякденне життя; входити в різні соціальні відносини, використовуючи відповідні мовленнєві й виразно-образні засоби. В ігровій діяльності дитина може найбільше повно виразити й досліджувати власне "Я" (почуття, думки, переживання, учинки). Гра - цей засіб самореалізації й самовираження.

Учена Захарова Н. розглядає гру «як засіб самореалізації дитини, що дає їй можливість апробувати себе в різних ролях, ситуаціях та значно полегшує процес прийняття соціальних норм у реальному житті [5, с. 44].

Вільна діяльність дітей. У режимі дня закладу дошкільної освіти завжди приділяється час на самостійні ігри й вільне спілкування дітей один з одним у групі й на прогулянці. У процесі самостійної діяльності дітей закріплюються й автоматизують усі соціальні навички, отримані на заняттях і в родині; при цьому спілкування дітей здійснюється без спонукання дорослого (дорослий втручається тільки в ситуації конфліктів). Самостійна діяльність надає дітям можливість особистого вибору партнера по взаємодії, дозволяє аналізувати ситуацію спілкування, міняти свою позицію, думку. Емоційний досвід, позитивний і навіть негативний, є джерелом розвитку позитивних якостей особистості дитину, формує прагнення до спілкування з однолітками.

Отже, ефективність сформованості в дитини дошкільного віку кругозору й уявлень про соціальне довкілля, навколишній світ залежатиме від правильного й дозованого використання в комплексі методів, прийомів й різних форм роботи й організації діяльності дітей.

2.2. Визначення рівня сформованості знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку

Для того щоб ефективність роботи з формування знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку була позитивно

результативна, потрібно провести діагностику для визначення початкового рівня знань дітей та побачити прогалини на які варто звернути увагу під час планування та організації освітньої діяльності.

З метою довідатися наскільки дитина володіє навичками соціальної компетенції, чи вміє вона взаємодіяти із соціумом Скрябіна В. і Белоусова Н. розробили й апробували бесіду з дошкільниками на тему «Соціальна компетенція» [15, с. 42-45]. Питання передбачають відповіді у вільній формі, які розкривають сферу «Я-інші люди».

Надаємо перелік питань бесіди з дітьми про соціальну компетенцію, мета якої довідатися наскільки дитина володіє навичками соціальної компетенції, чи вміє вона налагоджувати взаємодію з іншими людьми:

- «1. У тебе є друзі? Як ти вважаєш чому?
2. Як ти спілкуєшся із друзями?
3. Якщо ти побачиш, що людина, яку ти знаєш, плаче що будеш робити?
4. Ти любиш допомагати?
5. Кому ти допомагаєш?
6. Як потрібно поводитися в громадських місцях (дитячий ігровий майданчик, магазин, суспільний транспорт, кіно/театр)?
7. Як потрібно поводитися з дорослими?
8. Як потрібно поводитися із дітьми, з яким ти граєш?»

У додатку 3 подано опитувальник для фіксації результатів бесіди на тему «Соціальна компетенція».

Варто враховувати, те що відповіді передбачають вільну форму, діти відповідатимуть з опорою на власний життєвий досвід, який вибудований на словах своїх батьків, інших дорослих, засобів масової інформації тощо, які вони чують у тієї або іншій ситуації.

З дослідження яке було проведене Скрябіною В. й Белоусовою Н. [15, с. 45], науковцями було зроблено припущення, що може слугувати

рекомендацією : «відповіді пов'язані із самооцінкою й з оцінкою інших, з адекватною оцінкою ситуації; дошкільники надають соціально-позитивні відповіді про те, якою повинна бути поведінка; дошкільники знають, як себе потрібно вести, але це не означає, що вони насправді себе так ведуть». Тому, враховуючи зазначене, рекомендуємо використовувати такий метод наукового дослідження, як спостереження.

Спостереження має відбуватися з дітьми у невимушеній обстановці, під час самостійних ігор, режимних моментів протягом усього дня. Увагу варто звернути на поведінку дітей, реакцію на різні соціальні ситуації, що виникають протягом перебування дитини у закладі дошкільної освіти. У процесі спостереження за дітьми старшого дошкільного віку в різних ситуаціях звертати увагу на:

- в різних видах діяльності: звертати увагу на емоційні прояви у взаємодії з дорослими й однолітками, способи визначення свого емоційного стану, вміння регулювати свої емоції й почуття, вміння диференціювати настрої дорослих і однолітків;

- у процесі спілкування: чи враховують емоції інших дітей, чи наявна потреба й готовність надавати активну підтримку дорослому або одноліткові, вміння справедливо вирішувати конфліктні ситуації й враховувати інтереси інших дітей, дотримуються правил культурного спілкування з дорослими й однолітками, використовують соціально схвалювані форми поведінки;

- у взаємодії з однолітками: сформованість уявлень про дружбу, друзів, взаємини з ними, прояв активності й ініціативи в процесі взаємодії з однолітками обох статей, чи мають труднощі при вступі в співробітництво, чи ухвалюють і погоджують загальний задум.

Використання запропонованого діагностичного інструментарію, надасть вихователю змогу скласти уявлення про сформованість знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

2.3. Педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку

Для ефективної організації освітньої роботи з напрямку соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку потрібно проводити систематичну роботу з формування знань і розширенню кругозору дітей. Рекомендуємо враховувати педагогічні умови організації роботи з формування знань про соціальне довкілля:

1. Використання різноманітних методів та форм реалізації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Для цього було схарактеризовано у п.п. 1.3 та 2.1. традиційні методи й форми роботи для ознайомлення дітей із соціальним довкіллям.

2. Створити предметно-розвивальне середовище, передбачити й оформити функціональне зонування. Естетично привабливе оформлення групи сприятиме створенню позитивної атмосфери.

Підбирати та оновлювати ігрові куточки, посібники, ігри й атрибути по даній темі. Кількість і різноманітність ігрових матеріалів має перебувати в розпорядженні дітей і бути зручними для маніпулювання. В основі гуманітарної освіти дитини лежить ідея збагачення її духовного світу, насичення її життя яскравими, цікавими подіями.

3. Необхідна умова ознайомлення із соціальним довкіллям - оволодіння мовленням. Для розвитку мовленнєвого спілкування в життя дитини старшого дошкільного віку необхідно включати спеціально спроектовані ситуації спілкування (індивідуальні й колективні): рольові діалоги, полілоги, монологи, розповіді, описи тощо.

4. Використовувати заходи, які сприяють формуванню в дітей цілісної картини навколишнього світу. Ці заходи можна розділити на такі три напрямки:

Напрямок перший «Традиції групи», нити можуть виступати нестандартні види роботи. Наведемо деякі з можливих для зразка:

1. «Незвичне ранкове вітання», вихователь готує схему на якій подано різні способи вітання: потискання руки, обійми, танок, стрибання на місці, гра в долоньки тощо. На початку дня, коли дитина заходить у групову кімнату, вона самостійно обирає будь-який варіант із запропонованих на зображенні вихователем, звертаючись до вихователя та товаришів: «Привіт, я прийшов!» виконує його по черзі починаючи з вихователя, з кожною дитиною.

2. «Читацький день» (на вибір педагога). Діти по черзі приносять свої улюблені книжки, заздалегідь готують переказ однієї з історій, викладеної в книзі. Вихователь організує обговорення розказаного, щоб усі могли уявити собі події, що відбуваються у книзі, висловити своє відношення до героїв і подій, придумати продовження історії.

3. «Масове перевтілення». Спільна сюжетно-рольова гра, участь у якій мають брати всі діти та вихователь. Тема має відображати ситуації соціального довкілля: «Магазин (Продавець, покупці, водій що привозить товар, постачальники, виробники, інспектори та ін. учасники процесу продажу)», «Лікарня та аптека (лікар, медична сестра, персонал швидкої допомоги, пацієнт, аптекар та інші учасники процесу оздоровлення)» та інші теми які можна розширити, тема гри обирається методом таємного жеребкування.

4. «Сімейна ранкова зарядка» (можлива її реалізація у теплі пори року, коли відбувається збирання дітей на вулиці), це ранкова традиційна й притаманна освітньому процесу зарядка, відмінністю є участь у ній не лише дітей, а й батьків вихованців.

Таких традицій може бути декілька, придумувати та продумувати їх реалізацію можна спільно з дітьми.

Напрямок другий «Коллективні творчі роботи». Коллективні роботи - це один зі шляхів соціального пізнання за умови, що при їх виконанні приділяється увага спільному проживанню втілюваних подій. Прикладом такої роботи можуть бути:

1. «Колаж» з дитячих світлин, картинок, дитячих малюнків, математичні колажі тощо.

2. «Картина світу» - це може бути колективно виконана дитяча газета, що підштовхує багатьох дітей до активного пізнання довкілля, прикладом такої роботи є «інтелектуальні карти, або карти розумових дій» запропоновані Гавриш Н. [17]. Прикладами тем: «Світ тварин (птахів, рослин, комах та ін)», «Пора року – весна (літо, осінь, зима)» тощо.

3. «Наш проєкт», основною метою проєктного методу в закладі дошкільної освіти є розвиток вільної творчої особистості дитини, яке визначається завданнями розвитку й завданнями дослідницької діяльності дітей. Можна запропонувати такі види проєктів: «Улюблені іграшки», «Абетка здоров'я», «Виставка: люблена книжка», «У нас у ненудному саду», «Пізнай себе», «Підводний світ», «Весела астрономія» тощо.

Напрямок третій «Зустрічі із цікавими людьми». Використання таких форм роботи, як зустрічі із цікавими людьми, розширюють межі знайомства й формування знань про різні професіями, накопичувати й збагачувати емоційно-чуттєвий досвід дошкільників у процесі їх спілкування з іншими людьми, створювати умови для швидкої адаптації дитини до незнайомих дорослих, підтримувати й розвивати пізнавальне ставлення до соціального довкілля, засвоїти моральні норми.

Цюпак І. прокоментовано думку Дармостук Є. щодо підвищення якості освітнього процесу шляхом упровадження інноваційних технологій на засадах компетентнісного підходу до навчання та виховання дітей, а саме те, що він «передбачає реалізацію гуманноособистісного підходу до дитини; використання в освітньому процесі інноваційних технологій, ефективного педагогічного досвіду; створення комфортних умов для забезпечення фізичного, психічного та духовного здоров'я дітей [19, с. 305].

Окрім зазначених видів роботи не варто забувати за вирішення передбачених освітньою програмою завдань. Пропонуємо рекомендації для вихователів, що спрямовані на організацію й удосконалювання рівня сформованості знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку:

1. Якщо дитина забуває вербальні етикетні формули (прощання, вітання, дяки), то педагог може підказати їй у віршованій формі **(додаток К)**.

2. Для розвитку вміння встановлювати контакт із однолітком, вихователь може запропонувати дітям вправи **(додаток Л)**

3. Для підтримування бажання й удосконалювання вміння виражати свій настрій, педагог може запропонувати дітям завести "Щоденник настроїв", у ньому діти можуть зобразити явища природи, предмети, які будуть відбивати їхній настрій. Наприкінці кожного робочого тижня можна пограти з дітьми в гру "Чарівні мішечки". В один з них запропонувати дітям скласти поганій настрій, в іншій - гарне, до цього необхідно подивитися в щоденник і порахувати, скільки раз дитина була в гарному (радісному, веселому) і поганому (смутному, сумному) настрої. Вихователь може запропонувати дітям ігри й вправи із циклу: «Я і мої емоції», «Обличчя», «Мімічна гімнастика», «Маска» тощо.

4. Для вдосконалювання в дітей уміння спілкуватися без слів спочатку педагог може запропонувати розпізнати зображений жест (на малюнку, світлині, діафільмі), а потім запропонувати відповідні невербальні ігри.

5. Для розвитку в дітей уміння поводитися в конфліктній ситуації вихователь може запропонувати дітям проаналізувати спільно такі ситуації, які мали місце в минулому досвіді дітей. Для аналізу поведінки тих хто спричинив конфлікт можна використовувати аналогічну поведінку відомих дітям казкових персонажів.

8. Для закріплення комунікативних умінь у дітей педагог може запропонувати дітям таку форму спілкування, як спілкування з малятами. Їм потрібно буде відповісти на скаргу маляти; розв'язати конфлікт; відреагувати на неетичні висловлення дітей, розповісти про предмет, об'єкт, професію тощо.

Механізм формування знань про соціальне довкілля у дошкільників представлений як послідовна реалізація системи знань про соціальне оточення і себе, про систему складних соціальних умінь і навичок взаємодії, про сценарії поведінки в типових соціальних ситуаціях. Таким чином, дотримання педагогічних умов та рекомендацій позитивно відобразиться не тільки в зміні способів дій у певних ситуаціях, але й у зміні рівня знань про соціальне довкілля і місце дитини в ньому.

ВИСНОВКИ

У ході реалізації мети дослідження, науково обґрунтувати педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку, було зроблено такі висновки:

1. Розкрито теоретичні основи формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку та з'ясовано сутність понять «довкілля», «соціальне довкілля». Довкілля - це природне середовище, предмети використання та вжитку, умови повсякденного існування. Соціальне довкілля - це система взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі.

Аналіз комплексних освітніх програми «Я у Світі», «Українське дошкілля», парціальних програм «Маленькі дослідники», «Вчимося жити разом» та оновленого Базового компоненту дошкільної освіти засвідчив наявність подібності та деякі значні змістові розбіжності у змісті знань дітей старшого дошкільного віку про соціальне довкілля. Так, серед спільних напрямків можна виокремити: «власне Я» «дитина-родина», «дитина-інші люди», «дитина-інші діти». Відмінне, що привертає увагу та може стати ідеєю нових практичних пошуків та використання у освітньому процесі закладу дошкільної освіти: формування почуття гумору.

2. З'ясовано специфіку використання методів та форм ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям у освітньому процесі й уточнено, що ефективність сформованості в дитини дошкільного віку кругозору й уявлень про соціальне довкілля, навколишній світ залежатиме від правильного й дозованого використання в комплексі методів, прийомів й різних форм роботи й організації діяльності дітей.

3. Дібрано діагностичний інструментарій визначення рівня сформованості знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку. З метою довідатися наскільки дитина володіє

навичками соціальної компетенції, чи вміє вона взаємодіяти із соціумом пропонуємо використати бесіду з дошкільниками на тему «Соціальна компетенція», спостереження, що мають відбуватися з дітьми у невимушеній обстановці, під час самостійних ігор, режимних моментів протягом усього дня. Увагу варто звернути на поведінку дітей, реакцію на різні соціальні ситуації, що виникають протягом перебування дитини у закладі дошкільної освіти.

4. Схарактеризовано педагогічні умови формування знань про соціальне довкілля у дітей дошкільного віку: 1. Використання різноманітних методів та форм реалізації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. 2. Створити предметно-розвивальне середовище, передбачити й оформити функціональне зонування. 3. Необхідна умова ознайомлення із соціальним довкіллям - оволодіння мовленням. 4. Використовувати заходи, які сприяють формуванню в дітей цілісної картини навколишнього світу. Окрім зазначених умов для організації освітньої роботи не варто забувати за вирішення передбачених освітньою програмою завдань. У дослідженні сформовано рекомендації для вихователів, що спрямовані на організацію й удосконалювання рівня сформованості знань про соціальне довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. *Практика управління дошкільним закладом*. Січень, 2021. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876> (дата звернення до джерела: 04.02.2021).
2. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». / за заг.ред О.В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
3. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
4. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. / наук. кер. проекту В.О.Огнев'юк; авт.кол. Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білокаленко (та ін.). К: Київ.ун-т ім. Б.Грінчека, 2020. 304 с.
5. Захарова Н.М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору: Монографія. Донецьк: вид-во «Ноулідж», 2010. 218 с.
6. Карнаух Л. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 40, 2021. С. 110-114. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ppps_2012_40_18.pdf.
7. Ковалевська Н. В. Середовище соціалізації дитини дошкільного віку. 2017. С. 108-111. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7980/1/24.pdf>.
8. Лещук Г.В. Дошкільне соціальне середовище як фактор первинної соціалізації дитини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 36. С. 113-115. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/>

bitstream/lib/11582/1/Дошкільне%20соціальне%20середовище%20як%20фактор%20первинної%20соціалізації%20дитини.pdf.

9. Пацалюк І.І. Екскурсії як засіб формування та розширення знань про мистецтво. *Наукові записки*. Серія: Мистецтвознавство. 2010. №1. С. 178-183. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NZTNPUm_2010_1_34.pdf.

10. Пироженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». К.: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

11. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. К.: Академвидав, 2006. 456 с.

12. Професійна освіта: словник. / уклад. С.У.Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. К.: Вища школа, 2000. 380 с.

13. Розвивальні прогулянки в ДНЗ. / уклад. Ю. М. Черкасова. Х. : Вид. група «Основа», 2011. 223 с.

14. Сергєєва І. М. Парціальна програма «Маленькі дослідники» для дітей дошкільного віку. Маріуполь, 2018. 95с.

15. Скрыбина В. О. Формирование социальной компетенции у дошкольников в образовательной организации. / науч.рук. Н.С. Белоусова. Квалификационная работа. Екатеринбург, 2018. 105 с. URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/10582/2/Skryabina2.pdf>.

16. Словник-Уа. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=ДОВКІЛЛЯ>

17. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний посібник / За ред.Н.В.Гавриш; авт.кол.: О.О.Лінник, Н.В.Губанова. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 496 с.

18. Цюпак І. М., Воскобойник О. М. Специфіка роботи вихователя із соціалізації дітей дошкільного віку // Modern science: problems and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical

conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2020. Pp. 467-473.

19. Цюпак І. Тьюторський підхід в сучасній дошкільній освіті. *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації* : зб.тез доп. II Всеукр. наук.-практ. конф., м.Кривий Ріг, 17-18 жовт. 2019 р. Кривий Ріг : КДПУ, 2019. С. 302-306.

20. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років/ наук.кер. О.Л. Кононко; авт.колект.: О.П.Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова (та ін.). К.: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Терміни і фундаментальні поняття, що становлять основу методики ознайомлення дітей з довкіллям (за Богуш А., Гавриш Н.)

Довкілля - це життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і який дає їй можливість формувати образ свого "Я", себе як особистість.

Довкілля - це середовище життя, з яким жива істота пов'язана обміном речовин, енергії, інформації, середовище, що постає перед дитиною як цілісність (цілісна картина світу), у якому все органічно взаємопов'язано.

Природне довкілля - це явища природи, жива і нежива природа, за якими спостерігає дитина; у процесі спостережень за явищами природи і дослідницької діяльності в дітей формується інтегральний "образ" знань про природу ("образ природи").

Предметне довкілля - це предметне середовище, в якому дитина живе, це предмети побуту (посуд, меблі, одяг тощо), мистецтво, транспорт тощо.

Соціальне довкілля - це система взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі; це люди, суспільство, певна спільнота, соціальне довкілля люди створюють самі за певними законами і нормами спілкування; це суспільні матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості.

**Показники компетентності дитини шостого(сьомого) року життя за
програмою розвитку дитини «Я у світі» у освітній лінії «Дитина в
соціумі»**

**Показники компетентності дитини
на кінець дошкільного віку**

Знання	<p><i>Сім'я, родина.</i> Усвідомлює поняття «сім'я», «родина», знає норми і правила сімейного (родинного) співжиття, сімейні (родинні) обов'язки, традиції, взаємини, свій родовід; знає, що батьки — найрідніші люди, які доглядають і виховують своїх дітей; рідні брати, сестри — це діти, народжені в одній сім'ї; дідусь та бабуся — батьки батьків; знає, що родина об'єднує родичів з боку батька й матері, усвідомлює ступінь родинного зв'язку, відчувається членом родини; розуміє обов'язки кожного з членів родини, власні, внесок кожного у спільний добробут.</p> <p><i>Інші люди.</i> Має уявлення про основні ознаки, за якими визначають вік, стать, рід занять людини; диференціює рідних, знайомих, чужих людей та знає, як з ними поводитися; розрізняє манеру поведінки зі знайомими та незнайомими людьми, старшими, молодшими, однолітками; має уявлення про різноманітність професій, професійну діяльність рідних і знайомих дорослих; виявляє інтерес до праці різних фахівців; має власні уподобання, сформовані уявлення про школу як соціальний інститут, в якому навчатиметься, знайомитиметься з новими педагогами та однолітками.</p> <p><i>Дитяче товариство.</i> Має уявлення про доброту, гуманність, щирість як важливі риси людини та людських взаємин, про справедливість як здатність правильно оцінювати інших, про чесність як вимогу до власної поведінки та оцінювання поведінки інших; розуміє стан і почуття інших дітей за виразом обличчя, інтонаціями, діями; усвідомлює ставлення інших до неї; знає, як реагувати на несправедливе ставлення до себе, розуміє його причину та намагається виправити ситуацію; усвідомлює поняття «товаришування» та «дружба», може пояснити й відповідно вибудувати стосунки.</p> <p><i>Об'єднання людей.</i> Орієнтується в тому, що група є об'єднанням людей за прихильністю, інтересами, віком; усвідомлює, що члени групи ставляться одне до одного здебільшого прихильно, проте деякі — байдуже або неприязно; уявляє, що існують різні соціокультурні співтовариства (сім'я, друзі, група однолітків, національність, народ) та просторово-часові утворення (дім, двір, дитячий садок, місто, країна, планета); розуміє необхідність дотримання всіма групових норм і правил, їх важливість для</p>
---------------	--

	<p>виконання спільної справи; обізнана з віковими групами свого дошкільного закладу та колективом працівників; знає, що дружбою засвідчують довірливі, віддані, поважні стосунки; має уявлення про державу, державну символіку, український народ, інші народи, народні та державні свята, традиції, звичаї</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Уміння</p>	<p><i>Сім'я, родина.</i> Виявляє турботу про батьків, інших членів сім'ї, родини, поважає їх, дотримується правил сімейного співжиття; може описати зовнішність, характер, спосіб життя, інтереси рідних і близьких людей; охоче бере участь у догляді за житлом; цікавиться родинними реліквіями, підтримує родинні зв'язки, традиції, активно долучається до ведення родинного дерева.</p> <p><i>Інші люди.</i> Відкрита для контактів; виявляє повагу до дорослих, допомагає літнім людям; у взаєминах з різними за ступенем знайомства, віком, статтю, соціальним статусом людьми дотримується моральних норм і правил не лише під впливом та контролем дорослого, а й із власної ініціативи; самостійно себе контролює у висловлюваннях, вчинках, поведінці; формулює оцінку якостей, вчинків та взаємин людей; у разі нагальної потреби може звернутися по допомогу до водія чи контролера транспорту, міліціонера, продавця; утримується від солодощів та звабних пропозицій незнайомих, поводить себе обачливо; відчуває межу припустимої поведінки.</p> <p><i>Дитяче товариство.</i> Ініціює контакти з різними дітьми; має в дитячому товаристві певний статус; поводить себе зі старшими та молодшими за себе адекватно; самостійно встановлює ділові та особистісні стосунки; поводить себе доброзичливо, прагне бути справедливою, толерантною; використовує слова пояснення, виправдання, вибачення; може ініціювати покладання відповідальності на себе за щось або за когось; намагається дотримуватися даного слова, виконувати свою обіцянку; уникає гострих суперечок, може дійти компромісу, в мирний спосіб розв'язати конфлікт; визнає свою провину; може за необхідності поступитися своїми інтересами; намагається узгодити особисте з командним; керується совістю як внутрішньою етичною інстанцією; уміє товаришувати, цінує друзів.</p> <p><i>Об'єднання людей.</i> Може розповісти про однолітків зі своєї групи, охарактеризувати своїх товаришів; виявляє довіру до членів родини, друзів, вихователів закладу дошкільної освіти; дорожить колом своїх товаришів; може намалювати найприємніших людей з доступних об'єднань (сім'ї, дитячої групи закладу дошкільної освіти, його педагогів); з допомогою дорослого показує на карті або глобусі Україну, своє місто, країни, про які багато чула й бачила по телебаченню, у яких побувала на відпочинку з батьками</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Базові якості</p>	<p><i>Людяність.</i> Виявляє турботу про молодших, старших за себе, надає допомогу, виявляє вдячність, уважність, толерантність, витримку, доброзичливість, приязність; легко входить у контакт з однолітками, налагоджує з ними взаємодію; подільлива, підтримує та захищає товаришів, визнає їхній авторитет, довіряє їм, може необразливо вказати на їхні недоліки, а також</p>

прийняти від них критичні зауваження на свою адресу; за необхідності йде на компроміс, запобігає конфліктній ситуації.

Працелюбність. Усвідомлює значення різних видів праці для соціального розвитку; цінує соціально значиму працю, шанує людей різних професій; упорядковує речі, предмети, одяг, взуття (свої та членів родини), доглядає за ними; має певне коло обов'язків у сім'ї та дитячому садку, які виконує без спонуки та нагадувань.

Самостійність. Ініціює групову діяльність з однолітками, молодшими та старшими дітьми; розподіляє ролі, атрибути; може відстояти за потреби власну позицію, думку, уникаючи конфліктів та непорозумінь; без сторонньої допомоги та нагадувань виконує покладені на неї обов'язки, доручення в сім'ї та дитячому садку; уміє самостійно себе зайняти, відповідає на телефонні дзвінки, передає батькам отримані повідомлення, приймає власні рішення, самостійно діє в екстремальній ситуації (звертається по допомогу, телефонує рідним).

Справедливість. У взаємодії з іншими керується моральними правилами; поводить себе чесно, правдиво, не утискає інтереси інших; у спільній діяльності та іграх справедливо розподіляє ролі, атрибути; намагається об'єктивно оцінити себе, однолітків, спільний результат; аналізує й відповідає за власні вчинки та колективні дії; прагне говорити правду, не лукавити, не ховатися, не хитрувати, не вдаватися до вигадок та неправди.

Самовладання. Уміє мобілізуватися, контролювати свою поведінку, приймати конструктивні рішення, поводитися раціонально, впевнено в нестандартних ситуаціях (загубилася в натовпі, пожежа, різні стихійні лиха).

Відповідальність. Усвідомлює, що за свої рішення, слова та вчинки треба відповідати перед іншими; здатна покладати на себе відповідальність за когось; дотримується правил доцільної та суспільно схвалюваної поведінки, даних обіцянок та взятих на себе зобов'язань; усвідомлює свої права та обов'язки, розуміє, що від їх реалізації залежить її благополуччя, статус у групі однолітків

Показники компетентності дитини старшого дошкільного віку за напрямком «Формування основ духовно-моральних якостей» у програмі розвитку «Українське дошкілля» в освітній лінії «Дитина в соціумі»

➤ **Показники компетентності дитини:**

- має уявлення про родину та родовід, стосунки та захоплення членів родини;
- намагається поводитися відповідно до норм християнської моралі;
- виявляє любов і повагу до батьків, близьких людей, довколишніх;
- володіє навичками спілкування з дорослими та дітьми, виявляючи ввічливість;
- виявляє стриманість у висловлюванні негативних суджень;
- виявляє дружні та товариські стосунки з дітьми, допомагає молодшим дітям;
- уміє поступливо, ввічливо ставитися до дітей протилежної статі;
- усвідомлює відмінність між добром і злом, може пояснити свої вчинки, схвалити або засудити їх;
- може визнати свою провину, поступитися власними інтересами заради загального благополуччя;
- допомагає батькам та іншим членам родини;
- уміє з повагою ставитися до рідних, знайомих, чужих літніх людей;
- здатна до самоконтролю у діяльності;
- зважає на думку інших;
- аналізує свою поведінку;
- дотримується культури поведінки у громадських місцях, транспорті;
- розрізняє гумор і образу.

Характеристика змістових напрямів парціальної програма «Вчимося жити разом»

Перший змістовий напрям — «Простір, дружній до дитини».

Мета: створення середовища, що сприяє розвитку довіри та почуття безпеки.

Зміст: робота з дорослими в обговоренні спільної мети та очікуваних результатів, форм, методів і способів навчально-виховних дій із дітьми від 4 до 6–7 років, а також свідомий вибір дорослими об'єднувальних загальнолюдських цінностей, які відповідають нормам моралі та духовним прагненням людини, формують у дитини спротив до негативних впливів (див. метод. посібник, стор. 10).

Другий змістовий напрям — «Я та інші люди».

Мета: організація цілеспрямованих форм навчально-виховної роботи фахівців дошкільного закладу з дітьми 5-го, 6–7-го років життя з метою збагачення та розширення знань етичного спрямування.

Зміст: забезпечення різних спеціально організованих дорослими видів занять, що актуалізують розуміння дітьми моральних понять, правил поведінки з однолітками, молодшими та старшими за віком людьми: бесіди, розглядання картин етичного змісту, читання художньої літератури, екскурсії з метою ознайомлення з працею дорослих людей та ін. (див. метод. посібник, стор. 24).

Третій змістовий напрям — «У злагоді та radoшах творимо добрі справи».

Мета: організація самодіяльних форм взаємодії дорослих із дітьми 5-го та 6–7-го років життя, спрямована на розширення досвіду спілкування з різними групами людей.

Зміст: ігрова діяльність, організація всіх видів праці в побуті, природі, художньої праці для прояву турботи та бережливого ставлення

до соціального, предметного та природного оточення (див. метод. посібник, стор. 45).

Четвертий змістовий напрям — «Ми поруч із тобою».

Мета: організація індивідуальної психологічної роботи фахівців (психолог, психотерапевт, педіатр та ін.) з дітьми, котрі потребують супроводу та підтримки особистісного розвитку, мають прояви поведінкових розладів, страхів, агресії.

Зміст: визначається запитом дитини (див. метод. посібник, стор. 47).

Базовий компонент дошкільної освіти: освітній напрямок «Дитина в соціумі»

Соціально-громадянська компетентність — це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

Результат сформованості соціально-громадянської компетентності засвідчує ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав і прав інших, наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінь дотримуватись цих правил в соціально-громадянському просторі, а також ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур.

Емоційно-ціннісне ставлення: демонструє інтерес до загальнолюдських цінностей (здоров'я, сім'я, повага і любов до батьків, роду, держави, Батьківщини, дружба, мир, доброта тощо), громадянських цінностей (обов'язки перед іншими людьми, повага прав, честі та гідності інших людей), цінностей спілкування, діяльності. Проявляє особистісні якості (самостійність, відповідальність, працелюбність, лідерство, людяність, спостережливість, справедливість, ініціативність, активність, креативність та інші) у взаємодії з іншими людьми. Виявляє зацікавленість до спілкування із знайомими дорослими, однолітками, молодшими та старшими за себе дітьми; проявляє обачливість до незнайомих людей. Демонструє інтерес до національних культурних цінностей свого народу та інших культур. Виявляє зацікавленість культурою українського народу, його історичним минулим, мовою, звичаями, традиціями. Емоційно реагує на власну участь та участь інших у різних видах діяльності: вміє співпереживати та співчувати, оптимістично ставитися до труднощів та визначати шляхи їх подолання. Виявляє почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина; демонструє дружнє та неупереджене ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Демонструє відповідальність за свої вчинки.

Сформованість знань: має уявлення про місце кожної людини в соціальному середовищі; уявлення про себе як члена громади, суспільства; уявлення про свою сім'ю, родину, рід, рідну домівку, заклад

дошкільної освіти, Батьківщину; знає і розповідає про державні та національні символи України, звичаї, традиції сім'ї та українського народу. Усвідомлює свою роль (у сім'ї, групі однолітків, місцевій громаді). Знає, що прізвище вказує на належність дитини до свого роду, родини, а ім'я — на її індивідуальність та неповторність, знає про окремі традиції і звичаї попередніх поколінь. Усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм моралі й виявляє повагу до прав і свобод людини. Розуміє переваги розв'язання конфліктів, суперечок мирним шляхом. Демонструє відкритість до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур.

Навички: ідентифікує себе та діє відповідно до соціальної ролі: донька / син, брат / сестра, онука / онук, друг / подруга тощо; демонструє елементарні навички емоційної саморегуляції, виражає почуття за допомогою слів, міміки, жестів; пояснює причину своїх емоцій, усвідомлює те, що інші люди переживають різні емоційні стани, їм буває радісно, боляче, образливо тощо. Звертається по допомогу до однолітків та знайомих та/або надає їй, вмє отримувати задоволення від надання допомоги іншим. Дотримується соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності; бере участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в родині, групі закладу дошкільної освіти, колі друзів. Уміє порозумітися, домовитись з іншими в конфліктних ситуаціях, вживає у спілкуванні з дорослими й однолітками ввічливі слова. Пропонує ідеї для гри, долучається до різних видів діяльності, бере участь у прийнятті рішень щодо особистих питань та життя колективу. На рівні можливостей дошкільного віку визнає цінності демократії (готовність брати на себе відповідальність, вміння висловлювати власну думку та приймати думку іншого, вміння розв'язувати конфлікти шляхом діалогу; вміння слухати й спостерігати).

Участь батьків

Підтримка батьками процесу формування соціально-громадянської компетентності може відбуватися шляхом:

- реалізації в родині принципів демократії, що ґрунтуються на повазі до особистості дитини та її прав;
- створення умов для вибудовування міжособистісної, продуктивної і толерантної дитячо-батьківської взаємодії;
- розмов про права дитини, моделювання відповідної поведінки та висловлювання особистих поглядів і думок задля набуття соціального досвіду;
- залучення дитини відповідно до її вікових можливостей до

участі в житті сім'ї / родини, закладу дошкільної освіти, громади в різних формах дозвілля, спільних подорожей, прогулянок тощо;

- залучення дитини до спостереження за об'єктами соціального довкілля у повсякденному житті та у процесі ігор, прогулянок, екскурсій, дозвілля, соціальних і благодійних акцій, проектів тощо;

- розповідання дитині про важливі події в житті сім'ї / родини, міста, громади;

- обговорення різних прикладів і моделей поведінки, зокрема з власного досвіду про взаємини з іншими людьми, про повсякденну діяльність та значущі події, у яких доведеться брати участь дитині;

- заохочення дитини до спілкування й участі в спільних справах, наприклад, пошук інформації, відповідей на запитання, врахування дитячих інтересів та побажань у плануванні родинного дозвілля; надання дитині права вибору способів діяльності, дій, висловлювання власної думки тощо;

- моделювання життєвих ситуацій для формування готовності дитини до посиленої участі в демократичних процесах, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві.

Опитувальник для фіксації результатів бесіди на тему «Соціальна компетенція»

Дитина	Відповідь
У тебе є друзі? Як ти вважаєш чому?	
1.	
2.	
3.	
...	
Як ти спілкуєшся із друзями?	
1.	
2.	
...	
Якщо ти побачиш, що людина, яку ти знаєш, плаче що будеш робити?	
1.	
...	
Ти любиш допомагати?	
...	
Кому ти допомагаєш?	
...	
Як потрібно поводитися в громадських місцях (дитячий ігровий майданчик, магазин, суспільний транспорт, кіно/театр)?	
...	
Як потрібно поводитися з дорослими?	
...	
Як потрібно поводитися із дітьми, з яким ти граєш?»	
...	

Вірші, загадки для дошкільників про вербальні етикетні формули

«Привіт» — це чарівне слово
Даруйте Людям знову і знову!

Якщо один чхнути готовий,
Згадай фразу «Будь здоровий!».

Кожен скаже на прощання,
Йдучи, всім «До побачення».
Одному йти пора –
Скажімо ми йому «Поки».

«Приємного апетиту!» —
Перше страву наливо.
Супчик з'їли ми з вами,
Скажімо всі «Спасибі» мамі/няні.

Просиш маму пограти?
Ввічливим ти повинен стати.
Їй «будь ласка» скажи,
Будетеш грати з нею ти.

Вірш-загадка про ввічливі слова

Зустрівши зайчика, їжак-сусід
Каже йому: «...»
(Привіт!)

А його сусід вухань
Відповідає: «Їжачок, ...»
(Добридень!)

До Восьминіжки Камбала
У понеділок запливла,
А у вівторок на прощання
Їй сказала: «...»
(До побачення!)

Незграбний песик Костік
Мишці наступив на хвіст.
Посварилися вони,
Але сказав він «...»
(Вибач!)

Плиска з бережка
Впустила черв'яка,
І за гостину риба
Їй пробулькала: «...»
(Дякую!)

Чудово співав серед гілок
Голосистий соловейко,
І йому на всю діброву
Горобці кричали: «...»
(Браво!)

Товста корова Лула
Їла сіно і чхнула.
Щоб не чхала знову,
Ми їй скажемо: «...»
(Будь здорова!)

Олеся Ємельянова.

Вправи для формування вміння встановлювати контакт із однолітком

«Як можна нас назвати по-різному?»

Ведучий стає в коло. Інші діти, представляють, що вони його родичка й близькі - мама, тато, дідусь, бабуся, друзі, які його дуже люблять, і виголошують його ім'я з різних ролей.

«Посмішка».

Діти сідають у коло, беруться за руки й дивлячись сусідові в очі, дарують йому саму добру посмішку, на яку вони здатні.

«Комплімент».

Діти стають у коло, і по черзі, дивлячись в очі сусідові, говорять про нього добрі слова, хвалять його і його одяг. Дитина, що ухвалює, киває головою й говорить: "Спасибі, мені дуже приємно!". Замість похвали можна просто сказати "смачне", "солодке", "тепле" слово.

Вправа «Карусель»

Призначення: формування навичок швидкого реагування під час вступу в контакти з іншими людьми; розвиток емпатії та рефлексії в процесі навчання.

Під час виконання вправи здійснюється низка зустрічей між учасниками тренінгу, причому щоразу з новою людиною. Завдання: легко розпочати контакт, підтримати розмову та розпрощатися.

Учасники гри утворюють два кола — внутрішнє (нерухоме) та зовнішнє (рухоме) — за принципом каруселі обличчям одне до одного.

Орієнтовні ситуації:

«Перед Вами — людина, яку Ви добре знаєте, але тривалий час не бачили. Ви радієте цій зустрічі...»

«Перед Вами — незнайома людина. Познайомтесь із нею...»

«Перед Вами — маленька дитина, яку щось злякало. Підійдіть до неї та заспокойте...»

«Після тривалої розлуки Ви зустрічаєте друга (подругу). Ви дуже раді зустрічі...»

На встановлення контакту й проведення розмови відводиться 1–2 хвилини. Потім ведучий дає сигнал і учасники гри пересуваються до іншого учасника.

Вправа « Етика взаємовідносин»

Мета: формувати вміння попросити вибачення, коректно відмовитись або запропонувати свою допомогу.

Вправа «Взаємне інтерв'ю»

Мета: розвивати вміння правильно ставити запитання, відповідати по суті поставленого запитання, збагачення словник дитини новими термінами.

Вправа «Зустріч друзів»

Мета: розвивати вміння вести діалог: повідомити про свої враження, висловити свої емоції, поставити свої запитання, привернути увагу; виховати дружні стосунки .

Вправа «Посварились, помирились»

Мета: формувати комунікативні здібності, формувати емоційно-ціннісне ставлення до інших.

Вправа «Привіт, друже»

Мета: активізувати різні форми звертання, навчити дітей ввічливо звертатись один до одного.

Вправа «Ввічливість»

Мета: збагачення словника дітей ввічливими словами.

Вправа «Ласкаві звертання»

Мета: збагачувати словник дітей ласкавими словами, розвивати ввічливість, тактовність.

Вправа «Ланцюжок компліментів»

Мета: виховувати ціннісне ставлення до іншого, збагачувати словник дітей прикметниками, що виражають приємні почуття.

Вправа «Посміхнись і скажи ввічливе слово»

Мета: збагачення словника дітей ввічливими словами.

Вправа «Компліменти»

Мета: сприяти розвитку вміння висловлювати свої думки і почуття, бачити позитивні сторони свого товариша, відчувати взаєморозуміння та прихильність.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Шапка Валентина Анатоліївна

учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

• вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;

• принципів та правил академічної доброчесності;

• нульової толерантності до академічного плагіату;

• моральних норм та правил етичної поведінки;

• толерантного ставлення до інших;

• дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

• безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;

• оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;

• використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не піддроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

____17.03.21____
(дата)

(підпис)

Валентина Шапка
(ім'я, прізвище)

